

בע"ה
 יושר ואמת, מורים
 הדרכה תורנית
 מפתח הלב מתוך אמונה, המנהל לחינוך דתי

הדרכה תורנית, יושר ואמת

מקורות לחשיבות אמירת אמת ולאיסור לשקר:

"מִדְבַר שֶׁקֶר תִּרְחֹק" (שמות כ"ג, ז')
 "לֹא תַעֲנֶה בְרַעַד עַד שֶׁקֶר" (שמות כ', י"ב)
 "...וְלֹא תִכְחָשׁוּ וְלֹא תִשְׁקְרוּ אִישׁ בְּעַמִּיתוֹ" (ויקרא י"ט, י"א)
 "אֵל תִּזְנוּ אִישׁ אֶת אָחִיו" (ויקרא כ"ה, י"ד)
 אִישׁ פִּי יִדָּר נָדָר לֵה' אוֹ-הַשָּׁבַע שֶׁבַע לְאֶסֶר אֶסֶר עַל נַפְשׁוֹ - לֹא יַחַל דְּבָרוֹ, כָּכֵל הַיָּצָא מִפִּיו יַעֲשֶׂה (במדבר ל, ג').
 "עַל שְׁלֹשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַדִּין וְעַל הָאֱמֶת וְעַל הַשְּׁלוֹם (אבות א', י"ח)
 "מִשֶּׁה אֱמֶת וְתוֹרַתוֹ אֱמֶת" (מדרש תנחומא, במדבר, פרשת "קרח")
 "כֵּת שִׁקְרִים אֵינָהּ מִקְבֶּלֶת פְּנֵי שְׂכִינָהּ, שְׁנֵאמַר: "דוֹבֵר שִׁקְרִים לֹא יִכּוֹן נֶגַד עֵינָיו" (גמ' מסכת סוטה דף מ"ב ע"א)

"חותמו של הקב"ה אמת" (גמ' מסכת שבת דף נ"ה ע"א).
 האמת היא חותם הכול. החותמת בסוף היא זו שמאשרת את כל מה שכתוב לפניו, ואם חותמו של הקב"ה אמת – הרי שמי שרוצה לדבוק במידותיו של הקב"ה צריך להקפיד במיוחד על מידה זו.

ספר החינוך מצוה ע"ד:

שורש המצווה ידוע, כי השקר נתעב ונאלח בעיני הכול, אין דבר מאוס ממנו, והמארה והקלות בבית כל אוהביו, מפני שהשם יתברך אל אמת וכל אשר אתו אמת, ואין הברכה מצויה וחלה אלא במתדמים אליו במעשיהם, להיותם אמיתיים כמו שהוא אל אמת, ולהיותם מרחמים כמו שידוע שהוא רחום, ולהיותם גומלי חסדים כמו שהוא רב החסד, אבל כל מי שמעשיו בהפך מידותיו הטובות, והם בעלי השקר שהם בהפך מידותיו ממש, כמו כן תנוח עליהם לעולם מה שהוא הפך מידותיו, והפך מדת הברכה שהיא בו היא המארה והקללה, והפך שמחה והשלום והתענוג שהם אתו הוא הדאגה והקטטה והצער, כל אלה חלק אדם רשע מאלוקים, ועל כן הזהירנו התורה להרחיק מן השקר הרבה, כמו שכתוב: "מדבר שקר תרחק".
 והנה הזכירה בו לשון ריחוק לרוב מיאוסו מה שלא הזכירה כן בכל שאר האזהרות, ומצד הריחוק הזהירנו שלא נטה אוזננו כלל לשום דבר שנחשוב שהוא שקר, ואף על פי שאין אנו יודעין בבריאי שיהא אותו הדבר שקר, וכעין מה שאמרו זיכרונם לברכה (חולין מ"ד ע"ב) הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו.

חלוקה בין סוגי השקר השונים:

רבנו יונה, ספר "שערי תשובה", חלק ג', סימנים קע"ח – קפ"ו מחלק את השקר לתשעה סוגים:

שנה א' – אמונה
 יושר ואמת בשילוב שונות וניחול קונפליקטים

בע"ה
יושר ואמת, מורים
הדרכה תורנית
מפתח הלב מתוך אמונה, המנהל לחינוך דתי

החלק הא' - איש כזב. אשר תורה עזב. וירע וישחית במענה פיו. כמו המכחש בעמיתו בפיקדון או בתשומת יד או בשכר שכיר... ומן החלק הזה בכלל התרמית והאונאות במסחרים ובשותפות... ונקרא איש און ונקרא בלייעל...

החלק הב' - המשקר ואין בעצם השקר נזק והפסד לחברו. אך יתכן בו לעשותו סבה אל הנזק ואל הרע. כמו המתעה את חברו שיאמין בו כי הוא אוהב ורע נאמן עמו. ומתכוון בזה כדי שיבטח בו ולא ישמר ממנו ויוכל להדיח עליו רעה... ואלה שני החלקים ענשם על שני דברים. על השקר ועל הנזק הצרור בכנפיו...

החלק הג' - הבא בערמה ודברי מרמה. למנוע טוב מבעליו. להעביר הטובה אליו. לא לגזול מחברו דבר שהוא שלו ולא לחמסו. אבל ייתן עינו בטובה העתידה לבא לידי חברו וצודה אותה לקחתה אליו. בשקר מיליו. או יסבב בשקריו לו אשר ייתן חברו לו מתת. ועיקר עניו על השקר. אכן יגדל עונש השקר כאשר יסבב ממנו הפסד לזולתו. אף על פי שאין עיקר העונש על ההפסד כי לא הפסיד ממנו דבר שיזכה בו.

החלק הד' - המשקר בסיפור הדברים אשר שמע ומחליף קצתם במתכון, ואין לו תועלת בשקריו ולא הפסד לזולתו. אבל כי משפטו מאהבתו שקר מדבר צדק סלה. ופעמים שהוא בודה מלבו ספור הדברים כולו. והאיש הזה יקל עניו מצד אחד. על כי אין הפסד לאיש בשקריו ופחזותו אבל גדול מאד עניו בעוז פניו ואהבת השקר. וכבד עונו כי אהבהו לבלי תועלת... וזה החלק התירוהו לקיים מצות ודרישת טובה ושלוש. ואמרו כי מותר לשבח הכלה לפני החתן ולאמר שהיא נאה חסודה אף על פי שאינה כן. ואמרו מותר לשנות בדברי שלום... ויש אנשים יחליפו מקצת הדברים אשר שמעו בבלי דעת. כי לא ישיתו לבם לחקרו בעת שמעם. גם מדה זאת רעה...

החלק הה' - האומר לחברו כי ייטיב עימו וייתן לו מתת. ועודנו מדבר. עם לבבו ישיח שלא לתת. ונאמר (תהלים ל"ד) "נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה". ופירושו... שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב. ועוד אמרו דברים יש בה משום מחוסרי אמנה אם יחזור מדבריו, ובלבד שיהא אומר בפה וגומר בדעת.

החלק הו' - המבטיח את חברו להטיב עמו ישקר דבריו וישים לאל מלתו. כי אחרי אשר אמר להטיב עמו (בלשון) הבטחה ובטח בו לב חברו. אין לו לחלל הבטחתו כי זה דרך שקר. והוא כאדם עבר ברית... וכן האומר לתת לחברו מתנה מועטת אף על פי שלא הזכיר לשון הבטחה. ואמרו רבותינו כי (יש) בו (משום) מחוסרי אמנה. כי לב חברו סומך עליו ובוטח בו אחרי שהמתנה מועטת, כי נתון ייתן. ואם איש עני הוא אף על פי שהמתנה מרובה. אם יחזור בו רעתו רבה. כי נדר נדר ונאמר (במדבר ל"ו) לא יחל דברו. וכן מי שיתפאר בפני רבים לתת מתנה לאדם. והנה הוא כמתהלל על נדיבותו בזה. והנה זאת כמו הבטחה ולא נכון שישוב מדבריו אחרי שהתכבד והתהלל בדבר...

החלק הז' - מי שמתעה את חברו לאמר כי עשה עמו טובה או דיבר טוב עליו ולא עשה. אמרו רבותינו ז"ל אסור לגנוב דעת הבריות. והנה החטא הזה חמור אצל חכמי ישראל יותר מגזל יען וביען כי שפת שקר אשמה רבה. ונתחייבנו על גדרי האמת כי הוא מיסודי הנפש.

החלק הח' - מי שמשתבח במעלות שאינן נמצאות בו... אף כי אין לנדיב להתכבד בשקר. ולאמר כה עשיתי ופזרתי ונתתי ולא כן עשה. וזה גנאי לכל אדם וכל שכן לנדיב. וגנה נדבותיו אשר עשה כי חלל נפשו על מה שלא עשה, כי זאת תהיה לעדה כי לבו בכל צדקותיו אשר עשה (אך) לשם ולתהילה. ואמרו רבותינו ז"ל כי מי שמכבדים אותו במדרגות הכבוד הראויות לתת למי שהוא

בע"ה
 יושר ואמת, מורים
 הדרכה תורנית
 מפתח הלב מתוך אמונה, המנהל לחינוך דתי

יודע שתי מסכתות והוא אינו יודע זולתי אחת. עליו שיאמר להם - אחת לבדה אני יודע. כל שכן כי אסור לכזב ולהתפאר לאמר שמענו כאלה רבות.

החלק הט' - בניס לא ישקרו בסיפור דברים אשר ישמעו והגדת מאורעות. אבל יחליפו דברים על אודות חפציהם מאין הפסד לאדם בדבר. אך ימצאו כמעט הנאה בשקרותם אף על פי שאינם מרוויחים ממון בכך. ואמרו רבותינו כי גם זה אסור הוא שנאמר (ירמיה ט') "למדו לשונם דבר שקר". אך אין ענשם כעונש המשקרים ללא דבר...

קיום הבטחות, פגיעה באמון ובאמונה

"זוהי סוגיה חינוכית. יש הורים ומחנכים המבטיחים לילדים פרסים והפתעות על מנת לעודד אותם ולדרבן אותם לעשות מעשה טוב או על מנת להשיג "שקט תעשייתי" לפרק זמן, אבל אין להם כוונה רצינית לקיים את הבטחותיהם. על כן לימדונו חז"ל (סוכה מ"ו, ב') (תרגום): לא יבטיח אדם לילד דבר מה, ולבסוף אינו נותן לו, מפני שהוא מלמדו בכך לשקר, שנאמר: "למדו לשונם לדבר שקר" (ירמיה ט', ד').

הילד לומד על ערכי האמת והשקר מחברת המבוגרים - הורים ומחנכים. הוא לומד מהם על חשיבותה של האמת ועל מקומה בחיים. הוא צופה בהתנהגות המבוגרים ושואב ממנה את הנחותיו הראשונות על שאלות של מוסר וחיים. חוויותיו האישיות מטביעות רושם עמוק על נפשו. ילד המקבל הבטחה מהוריו, ואינו זוכה למימושה - עלול לפתח יחס של חוסר אמון בסיסי וזלזול בערך הדבקות באמת. לכן, אם מבטיחים - מקיימים. אם לא מתכוונים לקיים - אין מבטיחים... (מתוך "אמונת החינוך", הרב אלישע אבינר, עמוד 173).

תורת ישראל היא אמת. "וה' אֱלֹקִים אֱמֶת, הוּא אֱלֹקִים חַיִּים וּמְלֵךְ עוֹלָם" (ירמיה, י', י') "פְּקוּדֵי ה' יִשְׁרָיִם מִשְׁפָּחֵי-לֵב... מִשְׁפָּטֵי ה' אֱמֶת צְדָקוֹ נִחְדָּו" (תהילים, י"ט, ט-י). הנחות התורה הן אמיתיות ומסקנותיה אמיתיות. לכן כל הסוטה מהאמת משמיט את תשתית האמונה בה' ובתורתו. ללא אמת החושך נראה כאור וכן להפך.

התרגלות לדבר שקר:

צריך להקפיד מאוד בחינוך הילדים שלא יתרגלו לדבר שקר. ספר השל"ה הקדוש שער האותיות, אות ד': "כלל גדול יהיה לאב המייסר (המחנך) בנו ושיהיה בטוח שהבן הולך בדרך הישר אף בסתר שלא בפני האב. יראה בכל כוחו להדריך במידת האמת... נמצא כשתהיה מידת האמת תקועה בלב הבן אז יקיים הבן את כל מצוות אביו".

בהמשך מסביר השל"ה כי ילדים רבים נמנעים מעשיית מעשה רע כי מפחדים מעונש. הם יודעים שאחרי מעשה יצטרכו לתת עליו דין וחשבון ומעדיפים למנוע מעצמם את הבושה הכרוכה בכך ואת העונש הנלווה לכך. לעומת זה ילד הרגיל לשקר לא יחשוש לעשות מעשים רעים. נתנית הדין וחשבון לא תמנע ממנו התנהגות קלוקלת כיוון שהוא ישקר ולא יעמוד מאחורי מעשיו, וממילא לא יענש עליהם.

רבי ישראל פאפו בספרו "פלא יועץ" בערך "אמת" כותב: "אם יעשו בניו דבר שלא כהוגן, יעשה שיודו על האמת ובכך ימחול להם באותו פעם ולא יכס רק יזרזם שלא יוסיפו לעשות (רע). ואם ידברו שקר - יוסיף להכותם מכה רבה על השקר".

בע"ה
 יושר ואמת, מורים
 הדרכה תורנית
 מפתח הלב מתוך אמונה, המנהל לחינוך דתי

גם הגאון מווילנא ב"אגרת הגר"א" העוסקת בענייני חינוך מזהיר את בני ביתו: "ועל קללה ושבועה וכזב, תכה אותם ולא תרחם עליהם כלל... גם לבניך שיחיו תגדל אותם בדרך הישר ובנחת".

לשנות מן האמת

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף ס"ה ע"ב - ואמר לו אילעא משום רבי אלעזר בר' שמעון: מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום, שנאמר: (בראשית נ') "אביך צוה וגו' כה תאמרו ליוסף אנא שא נא" וגו'. ר' נתן אומר: מצוה, שנאמר: (שמואל א', ט"ז) "ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני" וגו'. דבי רבי ישמעאל תנא גדול השלום שאף הקדוש ברוך הוא שינה בו דמעיקרא כתיב (בראשית י"ח) "ואדוני זקן" ולבסוף כתיב "ואני זקנתי".

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף כ"ג ע"ב - דאמר רב יהודה אמר שמואל בהני תלת מילי עבידי רבן דמשנו במלייהו (באלו שלושה דברים חכמים משנים בדבריהם: במסכת (פירוש- לא יאמר שיודע מסכת מסויימת, יעדיף את מידת הענווה) ובפוריא (פירוש- לא יאמר דברים שקשורים בנושאים הקשורים במידת הצניעות) ובאושפיזא (פירוש- לא יספר על מארחו שאירח אותו בסבר פנים יפות כדי שלא יקפצו עליו אנשים שאינם מהוגנים ויכלו את ממונו. מניעת נזק מהזולת)

מתי מותר לסטות מאמירת האמת? מתוך "פניני הלכה", הרב אליעזר מלמד:

מה עלינו לעשות במקרה שיש התנגשות בין ערך האמת לערך אחר? למשל, מה לעשות במקרה שמישהו שואל אותנו האם פלוני אמר עליו דברים רעים? מצד האמת היינו צריכים לומר: "כן, פלוני דיבר כנגדך". אולם מצד השלום ואיסור לשון הרע, צריך להכחיש את העובדה שפלוני דיבר כנגדו.

שלושה כללים יסודיים להלכה:

האחד, כל מה שאמרו חכמים שמותר לשנות, הוא דווקא כאשר השקר אינו גורם נזק לשום אדם, אבל אם על ידי השקר אנו חוסכים אולי אי נעימות מאדם אחד, אבל גורמים בושה או נזק לאחר, ודאי שאסור לשנות (שערי תשובה שער ג' קפ"א).

את הכלל השני באר אחד מגדולי הראשונים, רבי יצחק אלפסי, והוא, שיש מקרים שבהם מצווה לשנות, ויש מקרים שבהם מותר לשנות. וההבדל הוא בין שני המקורות בתלמוד. במסכת יבמות מדובר על שקר לשם השכנת שלום, וכדי להשכין שלום לא רק שמותר לשקר אלא אף מצווה. אולם במסכת בבא מציעא מדובר על שינוי מן האמת לשם שמירת הצניעות או כדי למנוע בושה, ובדברים אלו מותר לשנות אבל אין מצווה (רי"ף על ב"מ כ"ג, ב).

כלל שלישי מובא בשם הבעל שם טוב, וגם ההיגיון מחייב לקבלו, והוא, שאדם שנכשל באמירת שקר, אסור לו לשנות מן האמת אפילו למען השלום, מפני שהוא צריך ללכת עד הקצה האחרון באמירת האמת, שאם לא כן ברור שיורה לעצמו היתר וימשיך לשקר גם בדברים אסורים (פורת יוסף פ' ויצא). עם זאת ברור שאין בזה היתר לומר לשון הרע או לגרום לסכסוכים, אלא שלא יאמר שקר כדי לעשות שלום.

שנה א' – אמונה
 יושר ואמת בשילוב שונות וניחול קונפליקטים

בע"ה
יושר ואמת, מורים
הדרכה תורנית
מפתח הלב מתוך אמונה, המנהל לחינוך דתי

עוד כלל חשוב לציין, גם כאשר מותר לסטות מאמירת האמת כדי שלא לפגוע בערכים אחרים, יש למעט עד כמה שאפשר בשקר. ולכן קראו לזה חז"ל 'לשנות', וכוונתם שרק מה שהכרחי לשנות כדי שלא לפגוע בערכים אחרים מותר, ויותר – אסור.

שנה א' – אמונה
יושר ואמת בשילוב שונות וניהול קונפליקטים

